

מבוא

“באמת מעניין.” חשב הזקן בלבו וסגר את “הזקן והים”, ספר המופת מאת ארנסט המינגוויי - נכון יותר, את הספרון - באנחת הקלה של מי שמסיים משימה קשה. מה לעשות? כל דבר קשה לו, כל פעם קשה לו יותר ויותר, אך לא הוא האיש שיותר, בוודאי שלא על מנהגו לקרוא, אף שראיתו הולכת ומתעמעמת. לקריאה הוא מרכיב משקפיים מיוחדים, בעלי עדשות עבות, ונעזר גם בזכוכית מגדלת. כך הוא מצליח לקרוא, אך מתעיף לאחר עמודים ספורים. את ספרו של המינגוויי בחר בספרייה בשל היותו דק, מהרגע הראשון נכבש על ידיו, התמיד בקריאתו והצליח לסיים אותו, הישג לא מבוטל בשבילו.

7:00

השכמת הזקן

הוא זקן חבר קיבוץ. אין בכך כל חידוש! התעורר בעצלתיים, לאט-לאט. כנראה חלם על הספר שסיים לקרוא אמש. הוא התרשם מאוד מהספר. גם בזאת אין כל חידוש. טבעי הדבר שהתעוררו מחשבות על ההקבלות ועל הניגודים בין הקורא לבין הדמות המתוארת בספר. להבדיל מהזקן ההוא, שבילה את רוב ימיו בים ורק לעתים רחוקות הגיע אל החוף, ידידנו הוא איש היבשה. אמנם גם הוא

מעורב באירועים, נותר בחוץ: לא מספרים לו, לא מתייעצים עמו, לא מעוניינים לשמוע את דעתו. הוא אינו מתלונן - כאלה הם החיים. "עת לכל דבר, וכל דבר בעתו", פסק החכם באדם. עליו להיות כעת זקן מזדקן בקיבוץ מתחדש. זהו! אם "העולם במה ואנחנו השחקנים", כפי ששייקספיר כתב, שחקן טוב חייב לדעת מתי לרדת מהבמה.

חידת ההזדקנות

בנושא ההזדקנות יש לו חידה: מה מבדיל צעיר מזקן? התשובה: זקן כבר היה צעיר, צעיר עדיין לא היה זקן, ולא כל צעיר זוכה להזדקן. עובדה.

עוד תשובה? הצעיר - החיים לפניו. הזקן - אחריו...

לדידו של הזקן שלנו, לולא המחויבים הטורדניים ותופעות הלוואי המצייקות הזקנה היתה יכולה להיות נפלאה. עם כל זאת הזקן עדיין לא מצליח לסכם לעצמו אם כל העסק הזה כדאי או לא.

עסק פעם בדיג, כשעדיין היה בכושר. לא בלב הים ולא בסירה, אלא בחוף הים. הוא עסק בדיג עם חכה להנאתו, לא לפרנסתו. ניגוד נוסף בינו לבין הזקן של המינגוויי הוא שכעת, בזקנתו, אין לו קשר לילד, אלא רק לפיליפינית שמטפלת בו. וגם אין לו צורך נפשי להרשים אותה בהוכחה שהוא, אדם זקן בקיבוץ, מסוגל לתפוס דג ענק.

דברים מתרחשים

ימיו זורמים על מי מנוחות, ללא מטרות בעתיד וללא משימות בהווה. מהעבר נותרו זיכרונות שהולכים ומיטשטשים באטיות. דברים התרחשו בחייו ועדיין מתרחשים, צצים פה ושם, אך בלאו הכי הם אינם מעסיקים אותו במיוחד. חולפים...

בקיצור, הוא הצטרף לקטגוריה של זקנים מזדקנים. אין לו לאן למהר, הוא מאמין בחיים על פי האמרה "דע מאין באת ולאן אתה הולך". הזקן יודע בדיוק לאן הוא הולך, אך אינו ממהר לשם. סופו שיגיע ל"גבעה"; כולם מגיעים אליה. האם כך גם מצב קיבוץ? לאו דווקא! לעומת גיבורנו, הקיבוץ אינו מזדקן, אלא "מתחדש", "משתנה". על אף ההספדים למוסד הקיבוץ הזקן שמע רק על קיבוצים אחדים שהתחסלו. הקיבוץ חי ובוטט, ומי יודע לאן עוד יגיע.

אכן מתרחשים דברים בקיבוץ, ועוד איך. אבל הוא, שבעבר היה

מכל הבעיות שהזקנה מערימה, ההשלמה עמה היא ללא ספק הקשה ביותר. בקיבוץ של פעם הודחקה בעיה זו. חברי הקיבוץ לא התייחסו אליה, לא הרגישו מתי היא מגיעה, כי לא היה כל סימן חיצוני לכך - כולם עבדו ועבדו עד הסוף. החברים לא היו מודעים לאפשרות קיומה של יציאה לפנסיה. דמי הגמלאות מהביטוח הלאומי לא העסיקו אותם, כי ממילא נכנסו ישירות לקופת הקיבוץ. בשלב מסוים בחייהם אמנם התחילו לעבוד פחות שעות ביום, מה שנקרא בזמנו "דירוג", אך המשיכו בעבודתם כל עוד כוחם במותנם, בלי קשר לגילם. רק מחלה ואפיסת כוחות הצדיקו הפסקת עבודה.

פעם גם מציאת עבודה לא היוותה בעיה, שכן היא היתה מוטלת על סדרן העבודה ועל ועדת העבודה. כיום על כל אחד מהחברים מאיימת האחריות ל"התפרנסות", זה הביטוי החדש. סכנת פיטורים רובצת על בני החמישים ואף על צעירים יותר. המעסיק יכול להחליפם בכל רגע בפועל שכיר. הפרטה! פעם היו חברי הקיבוצים קנאים לעבודה עצמית. עבודה שכירה - הם מלהזכיר. פעם.

אף על פי שהזקן והקיבוץ תמיד צייתו לאידיאל של "העבודה היא חיינו" ואיש בקיבוץ לא תיאר לעצמו חיים ללא עבודה, אין באפשרותנו לומר שהזקן שלנו היה מאושר תמיד בעבודתו. הוא בהחלט שמח להגיע לגמלאות. אבל המנוחה הביאה עמה שינוי גדול, שכן בכל שנותיו השתדל "לטפס על הר גבוה" והשקיע מאמץ רב כדי להתגבר על מכשולים וחתחתים בדרכו. טיפס וטיפס ופתאום התבונן סביבו וראה שהגיע לפסגה, ומכאן והלאה נותר לו רק לרדת.

ארוחת בוקר

מדי בוקר, לאחר היסוסים, הוא מתיישב במיטה, פעולה הדורשת ממנו מיומנות אקרובטית מסוימת, תוחב את רגליו לנעלי הבית הממתנות לו מתחת למיטה, ומתלבש כי אינו נוהג להתהלך בבית בפיג'מה. בקיצור, הוא עושה את המקובל על אנשים שמתעוררים בבוקר וניגש לארוחה המוגשת על השולחן, הכוללת קפה בחלב וצנימים מרוחים בריבת תמרים. אחרי שהזקן מסיים, הוא קם ומקרב את הכיסא לשולחן, הרגל שרכש עוד בבית אמו. אחר כך הוא ניגש לחדרו לנעול את הסנדלים, אוחז במקלו ויוצא להליכת הבוקר היומית השגרתית, שרק גשם או חמסין כבד עשויים למנוע.

8:00

הליכת בוקר

מדי יום ביומו הזקן נשען על מקלו, מדדה על המדרכה עקב בצד אגודל במסלול כמעט קבוע בלי יעד קבוע. לא משום שיגיע ליעדו כך או כך, אלא בגלל שתי סיבות פרוזאיות יותר: ראשית, אין הוא מסוגל ללכת מהר יותר. שנית, עליו להיזהר לא ליפול, כי הוא מודע לכך שזקנים הנפילה מסוכנת ועלולה להיות קטלנית. מה יש לומר? זקנה, כמו היריון, אינה מחלה. היא "מקצוע" מסובך.

חניכיה על ברכי אידיאל תיקון העולם, ה"סוציאליזם, שוויוניות ואחוות עמים". לכן חיי הקיבוץ התאימו לו, והוא לא עזב מעולם. בפעולות הצופיות הטיפו למצוות "מעשה טוב מדי יום והלעיטו אותו בחובות עשייה ועזרה, מושגים שעיצבו את אישיותו. תרבות המזרח - פטאליזם, התנתקות מהאגו, התבטלות עצמית, ויתור על תשוקות, חתירה לשלווה אבסולוטית, הנירוונה, החידלון, ההתעלות לאינסוף, הריקנות הנצחית - כל משאות הנפש הבודהיסטיות האלה זרות לחלוטין לרוחו ולהשקפתו, רחוקות ממנו כמזרח ממערב.

יחסי ציבור

אנחה עמוקה קטעה את פלפוליו הפילוסופיים והנחיתה אותו בחזרה במציאות.

הוא הביט סביבו על הפנורמה הפסטורלית היפה של קיבוצו הנפרש לפניו, והמראה עשה לו טוב בנשמה. אבל מי מלבדו זוכר את חלקו ביצירת הנוף הזה ויודע עליו? מי מלבדו יודע על הישגיו ועל מאבקיו למען הקיבוץ?

הזקן מעולם לא הצטיין ביחסי ציבור של מעשיו ולא דאג שהמוניטין ילך לפניו. תמיד חשב שהעיקר שמצפונו שקט, שכן הוא יודע יפה מה עשה למען הכלל. בדיעבד, הוא מבין שלא חשוב מה הוא חושב על עצמו - חשוב מה אחרים חושבים עליו.

מה האושר?

האם הוא מאושר? תלוי איך מגדירים אושר. לפי הזקן שלנו, מאושר הוא אדם שיש לו כל בוקר סיבה לקום ולהתלבש. מה נותר לו לעת זקנה? רק סיבות קלושות לקום: ביקורים במרפאה, תורים לקופת חולים, הליכה לדואר בתקווה שהגיע משהו, קנייה במרכולית, ההליכה היומית, פה ושם השתתפות באירוע בקיבוץ או ביקור אצל אחת מבנותיו, ותו לא. אבל בחיי השגרה המחשבות הללו אינן מעסיקות אותו - חיינו זורמים. איש אינו מצפה ממנו לדבר. כאמור, אין שואלים לדעתו, והוא אינו משתף איש בדעותיו.

מערב ומזרח

הזקן הוא תוצר מובהק של התרבות המערבית שבה גדל והתחנך משחר ימיו - עולם חומרני, קפיטליסטי, ששולטים בו התחרות של השוק החופשי הפרוע, החזירי, והמרדף אחרי רווחים ועושר. וכעת, בעידן ההפרטות, אלה שולטים אפילו בחיי הקיבוץ. הזקן מעולם לא שאף להצלחה אישית, תמיד העדיף את טובת הכלל. תנועת הנוער הציונית שבה היה חבר בנעוריו חינכה את

הקיבוצים הגיעו להישגים מרשימים בחקלאות, בתעשייה ולמעשה, בכל תחומי העשייה. היתה להם תרומה גדולה בהרבה מהאחוז היחסי שלהם באוכלוסייה. אבל בעיצוב תדמיתם במדינה, מה שקובע בימינו, הם נכשלו. הדימוי של קיבוצים בתקשורת הוא של חבורה מוזרה רוקדת הורה וקוצרת במגל ושל ילדים נחמדים עם מטפלות. נמנעים בעקביות מלהציג את התרומה המשמעותית של הקיבוצים למדינה. הזקן מעריך שלחלק נכבד מתושביה היהודים של המדינה אין מושג קיבוץ מהו. גם רבבות חברי קיבוץ לשעבר אינם יודעים למה הפך הקיבוץ כיום. זוהי תקופה של רוח רעה נגד מוסד הקיבוץ. ימים של חוסר פרגון. יריבים אידיאולוגיים וכרישי גדל"ן לוטשים עיניים לקרקעות הקיבוצים והמושבים.

חרף הישגיה וחוסנה הכלכלי של התנועה הקיבוצית הזקן חרד לעתידה עקב הסדקים שנבעו באידיאולוגיה. לדעתו, בעולמנו העכשווי, לנוכח האמונות התפלות ההולכות ומשפיעות על העולם, על התנועה הקיבוצית לחדש את אמונתה בערכיה ולטפחה. ערכי השותפות, השוויון בין בני אדם והעזרה ההדדית עדיין חיוניים לאדם ולקיבוץ, אם הוא חפץ חיים.

בחוג לטפרות מודרנית

בהגיעו לגמלאות היה הזקן באמת מאושר מאוד. אין הוא חייב עוד דבר לאיש, אין לו שום מחויבות לאף אחד. הוא חופשי, אדון

רוב בני דורו כבר אינם בין החיים, והצעירים, המהווים רוב באוכלוסיית הקיבוץ, שייכים לדור שלא ידע את יוסף. עבורם הוא סתם שארית מהזמנים שהיו, ממצא ארכיאולוגי נסמך על מקל המזדחל לאטו בשבילי הקיבוץ. מה הם יודעים? בשבילם הכול טבעי, כך היה מקדמת דנא, מאז ומעולם. נולדו בקיבוץ עם בתים בנויים, מפעלים, שבילים וכבישים סלולים, מדשאות רחבי ידיים ועצים, חשמל, מים זורמים בצניורות, רשת ביוב ומערכות טלפון ותקשורת אלקטרונית. האפשר לדמיין את הקיבוץ בלי כל זה, כפי שהיה בהגיע הזקן אליו? אך מה יש להגיד? זו דרכו של עולם. העולם מתקיים בהווה, היתר הוא היסטוריה, או סתם סיפורי סבתא.

תפילת אשכבה

הזקן המשיך בהגיגיו ונתן דעתו על כך שנתן אלתרמן בשירו המפורסם "מגש הכסף" ובמשפטו "הכושי עשה את שלו, הכושי יכול כבר ללכת" בטור השביעי התכוון לא רק לפלמ"ח, כי אם גם להתיישבות העובדת. בקיבוצים דיקלמו אותם בלהט במסיבות בלי לחשוד שהם מדקלמים תפילות אשכבה לעצמם.

מי זוכר כיום את היישובים שעיצבו את גבולות ישראל, הגנו עליהם ונתנו את מיטב בניהם לפלמ"ח וליחידות הנבחרות של צה"ל?

בזחילה. הכבידו עליו גם השעות הטורדניות של הנסיעה מהקיבוץ לאוניברסיטה ובחזרה. משום-מה בכל פעם הדרך התארכה ונעשתה מייגעת יותר ויותר. ככה זה כשמזדקנים.

חיי נישואים

אשתו נפטרה לפני שנים ממחלה ממארת. סיפור היכרותם מרתק. הם הכירו בהכשרה של תנועת "החלוץ" בקרבת עיירות הולדתם בפולין. פלישת הגרמנים ותחילת מלחמת העולם קטעו באבו את הרומן שהחל להירקם ביניהם. הוא הצליח להתחמק מציפורני הנאצים ובדרך לא דרך הצטרף לפרטיזנים בישראל. זה זמן מתבשל במוחו הרעיון לכתוב ספר נוער על מעשיו בתקופה ההיא, שידעו הנערים שלא כל היהודים הלכו כצאן לטבח. נכון שרק למתי מעט ניתנה הזדמנות ללחום, אבל מי שהיה יכול - לחם. הפרטיזנים הפילו רכבות מהפסים, נקמו בקלגסים. אבל כמו בקיבוץ, לצעירים בזמננו אין עניין בעבר.

חברתו מההכשרה ואשתו לעתיד ידעה לתפור היטב. היא נשלחה לגרמניה לעבוד במפעל לתפירת מדים לחיילים ובזכות זאת נשארה בחיים.

בתום המלחמה שניהם עברו, כל אחד בדרכו, את תלאותיהם של אנשי שארית הפלטה הרבים שחתרו לעלות ארצה. שניהם מצאו עצמם כלואים במחנה עקורים בקפריסין, וראה זה פלא, נס או יד

לעצמו, כל עתותיו בידיו להגשמת חלומות רדומים. עליו רק לחשוב מה רצונו, לתכנן ולבצע. הזדמנות פז להשלים מה שלא הספיק בצעירותו, למשל: ללמוד, לרכוש השכלה.

חשב, החליט ועשה. נרשם כתלמיד-שומע, שלא מן המניין, בחוג לספרות באוניברסיטה ובמשך שלוש שנים תמימות התייצב פעמיים בשבוע לשיעורים. בפעם הראשונה שנכנס לכיתה חשבו התלמידים (כמעט כולן תלמידות) שהוא המורה, והשתוממו לראותו מתיישב ביניהם. הביטו בו בסקרנות ובתמיהה - ממש אטרקציה! בחלוף הימים התרגלו אליו, והמחיצות ביניהם נפלו. הוא נהנה מאוד להימצא בחברת צעירים והשתדל להשתלב באווירת הכיתה.

גם המורה היתה צעירה למדי, רוזה, תמירה, נמרצת וממושקפת. קולה היה חזק לעומת ממדי גופה. את הטקסטים שהקריאה או הכתיבה בכיתה היא דיקלמה כאילו עמדה באמפיתיאטרון מול ציבור גדול פי כמה וכמה. היא ביטאה כל אות וכל הגה בבירור, בהטעמה מזרחית קפדנית מופגנת. אצלה ה' היתה ה', ח' היתה ח' ו-ע' היתה ע'. היה בלתי אפשרי לטעות בכתיבת המילים שהכתיבה. הזקן שלנו היה עד כדי כך מוקסם מהמבטא האמפתי של המורה, שלפעמים שכח לשים לב לדבריה עצמם.

שלוש שנים חלפו ביעף, והזקן סיים אותן בהצלחה. למד ברצינות וקרא הרבה. אבל הזקנה החלה לתת בו את אותותיה: בהתחלה נהנה מאוד מהקריאה והיה בולע ספרים, אפילו מעל דרישות החוג. אך מתברר שכדי לקרוא צריך עיניים... אם המשקפיים כבר אינם מועילים, כיצד אפשר להמשיך בקצב כזה של קריאה? קריאת ספר הפכה מהנאה לסיוט, והזקן סיים את הסמסטר האחרון

לפתע הכול התהפך. הוא זה שדאג לאשתו החולה. הדאגה לצרכיה מוטלת על כתפיו. הוא טיפל בה באהבה ובמסירות אין-קץ. דרושה היתה לו סבלנות רבה כל כך. הוא השתומם על תשומת הלב, על המסירות ועל ההתמסרות שהקדיש לה בשנותיה האחרונות. תהה על כוחותיו הנסתרים שנתגלו. ההסבר לכך היה אהבתו אליה והזיכרון של מה שהיתה בשבילו לפני שחלתה. מותה, עם כל הכאב והגעגועים, שיחרר אותו מנטל כבד מנשוא. הנה הוא חופשי... וגלמוד.

סיפור אהבה

הוא נזכר בסיפור ששמע פעם ומאוד מצא חן בעיניו: איש בא בימים ניצב בדלפק דואר וביקש מהפקיד להודרו משום שהוא ממהר; עליו להאכיל או אשתו המאושפזת במוסד סיעודי. הפקיד שאל: "היא עוד מזהה אותך בכלל?" "לא! ענה הזקן, "אבל אני יודע מי היא."

הגורל, הם נפגשו באקראי, הקשר ביניהם התחדש, הם התחתנו והצטרפו לקבוצת חלוצים, שעמם עלו ארצה, ונקלטו בקיבוץ.

חבלי קליטה

המשך חייהם היה פחות דרמטי ויותר שגרתני: חבלי הקליטה המקובלים, הסתגלות לשפה העברית ולעבודה, ילדים - הכול כפי שצריך. היא שקעה במתפרה. הוא התנסה בענפים שונים (בתחילה עבד כ"פקק", מחליף עבודות על פי צורך). הזקן שלנו מילא תפקידים שונים, לא תמיד מרכזיים, אך חשובים למדי.

המהפך

חייהם התנהלו על מי מנוחות עד מחלתה של אשתו, שהתפרצה בלי התראה ונמשכה שנים. היא הלכה ודעכה כמו נר. חייו השתנו מן הקצה אל הקצה. פתאום נאלץ לעסוק בדברים שלא עשה מעולם. למעשה, הוא הפך לעקר בית. הוא לא הכיר קודם את מטבח ביתו, היא לא הרשתה לו אפילו לשטוף את כוס הקפה שממנה שתה. "אתה לא יודע לשטוף כלים!" קבעה בפסקנות. נקודה. הבית היה ממלכתה הבלעדית. מעמדו בבית היה כשל אורח מכובד.